

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ

Шевчук Віктор Михайлович,

д-р юрид. наук, проф.,
професор кафедри криміналістики,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail: Shevchuk_viktor@ukr.net
ORCID 0000-0001-8058-3071

Статтю присвячено дослідженню проблеми сучасного розуміння криміналістичної тактики, її предмета та завдань. Проаналізовано наукові підходи до дослідження поняття криміналістичної тактики. Запропоновано її визначення та виокремлено суттєві ознаки. Зазначено, що нерідко в навчально-методичній літературі науковці обмежуються розглядом загальних положень криміналістичної тактики та висвітленням тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, тобто проблемами слідчої тактики, що реально не відображає її повний зміст і структуру. Доведено, що криміналістична тактика має вивчати тактику діяльності всіх учасників кримінального провадження, а тому слід розрізняти й досліджувати такі її підгалузі, як слідчу й судову тактику, тактику розшукової діяльності, прокурорську тактику, тактику професійного захисту, злочинної діяльності та ін. Крім того, у визначенні сутності поняття криміналістичної тактики слід враховувати, з одного боку, лінію поведінки суб'єктів кримінального провадження, які здійснюють досудове розслідування, судовий розгляд та захист (слідчого, детектива, прокурора, адвоката, судді (суду) та ін.), діяльність яких спрямована на збирання, фіксацію, вилучення та дослідження доказової інформації, та поведінку учасників кримінального процесу, щодо яких застосовуються такі тактико-криміналістичні рекомендації та засоби криміналістичної тактики (підозрювані, обвинувачені, потерпілі, свідки, поняті тощо) з урахуванням можливостей тактичного впливу на таких осіб з метою вирішення криміналістичних й інших завдань кримінального провадження – з іншого боку. Обґрунтовано, що криміналістичну тактику доцільно розглядати у трьох аспектах: науковому, практичному та навчально-дидактичному, що може бути покладено в основу розуміння сутності досліджуваного поняття. Розглянуто сучасні тенденції розвитку криміналістичної тактики, визначено сучасне її розуміння, предмета та завдань, з урахуванням різних видів і напрямків діяльності з метою ефективного вирішення завдань кримінального судочинства. Сформульовано наукові підходи та авторські пропозиції з вирішення досліджуваних дискусійних проблем криміналістичної тактики.

Ключові слова: криміналістична тактика; поняття і ознаки криміналістичної тактики; засоби криміналістичної тактики; предмет криміналістичної тактики; нові галузі криміналістичної тактики.

Постановка проблеми. Сучасний стан криміналістичних знань,

проблеми і перспективи їх формування значною мірою залежать від тенденцій розвитку криміналістичної науки [6; 22; 27], своєрідних процесів трансформації міжнародної й регіональної злочинності та впливу новітніх досягнень науки і техніки, а також глобальних та інформаційних загроз у суспільстві. Як зазначає В. Ю. Шепітько, в сучасних умовах процес формування криміналістичних знань залежить від науково-технічного прогресу людського співтовариства. Розвиток криміналістики, її тенденції зумовлені впливом світових інформаційних потоків, інтеграцією знань про можливості протидії злочинності за допомогою науково-технічних досягнень сучасного суспільства. Інформатизація соціального середовища призвела фактично до «технологізації» криміналістики, розроблення й впровадження інформаційних, цифрових, телекомунікаційних та інших технологій. Враховуючи наведене, у криміналістичному забезпеченні органів правопорядку сьогодні відбуваються докорінні зміни та запроваджуються інноваційні підходи [29, с. 144].

Крім того, спалах і розповсюдження коронавірусної інфекції Covid-19, за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), створили у світі «надзвичайну ситуацію глобального масштабу», наслідки якої суттєво вплинули на світову економіку, свідомість і поведінку людей, що у свою чергу відбилося на міжнародній і регіональній злочинності, діяльності органів правопорядку та національній безпеці держав у сфері охорони громадського здоров'я. В цих умовах відбулися певні трансформації в сучасній злочинності, вона набула нових рис, тенденцій і характеристик, водночас значно зменшилась вулична злочинність, різко зросла кількість злочинів, що вчиняються з використанням Інтернет-технологій. Значного поширення набуло шахрайство, яке вчиняється організованими злочинними групами. Злочинці почали активно займатися поширенням фейкової інформації про коронавірус, спрямувавши її на посилення страху та паніки серед населення. На цьому фоні з'явилося нове негативне явище – «інфодемія», яке пов'язане з поширенням дезінформації про коронавірус, псевдонаукових порад та інтерпретацій, що зумовлює нагнітання страху та залякування населення й нерідко призводить до психічних

захворювань та суїцидів.

Розвиток цих негативних тенденцій у суспільстві та динаміці злочинності поставило перед криміналістикою і кожним з її розділів нові завдання і функції, які пов'язанні з «соціальним замовленням» практики на пошук адекватних засобів, прийомів і методів протидії сучасним викликам злочинності, а також спрямовані на вивчення та врахування сучасних тенденцій науково-технічного прогресу, глобальних й епідемічних загроз світовому співтовариству, їх впливу на формування криміналістичних знань. Тому в реаліях сьогодення одним із пріоритетних завдань криміналістики є дослідження та розроблення тактико-криміналістичного напрямку, який нині має досить багато прихованих, невикористаних резервів і перспективних практичних можливостей, здатних оптимізувати діяльність органів правопорядку. Сьогодні проблеми розуміння криміналістичної тактики зараз, як ніколи раніше, є дискусійними, а науковці з цього приводу висловлюють часом діаметрально протилежні погляди і точки зору. У низці наукових праць з криміналістики викладено різні думки про її поняття, розширення або звуження меж її застосування, предмет та завдання, структуру та зміст, виокремлення нових підгалузей. Однак у дослідженні даної проблематики міститься досить багато дискусійних і невирішених питань, які потребують свого розв'язання та проведення наукових розробок.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Наукові засади криміналістичної тактики досліджувались у наукових працях відомих учених-криміналістів, які вивчали, розробляли та аналізували теоретичні й практичні проблеми у цій царині знань: О. Я. Баєва (O.Ya. Baiev), В. П. Бахіна (V.P. Bakhin), Р. С. Белкіна (R.S. Bielkin), Т. В. Варфоломєєвої (T.V. Varfolomeieva), А. Ф. Волобуєва (A.F. Volobuiev), В. Г. Гончаренка (V.H. Honcharenko), В. А. Журавля (V.A. Zhuravel), В. І. Комісарова (V.I. Komisarov), В. О. Коновалової (V.O. Konovalova), В. С. Кузмічова (V.S. Kuzmichov), В. Г. Лукашевича (V.H. Lukashevych), М. В. Салтевського (M.V. Saltevskyi), Ю. А. Чаплинського (Yu.A. Chaplynskyi), В. М. Шевчука (V.M. Shevchuk), В. Ю. Шепітька (V.Yu. Shepitko), Б. В. Щура (B.V. Shchur) та ін.

Аналіз криміналістичних джерел і судово-слідчої практики свідчить про те, що сучасний стан розвитку криміналістичної тактики потребує активізації практичної спрямованості досліджень у цій царині знань, оскільки сформованість теоретичних засад і перспективних інноваційних напрямків досліджень тактико-криміналістичних знань об'єктивно відображає сучасний рівень розвитку самої науки криміналістики.

Останнім часом у криміналістичній літературі (В. О. Коновалова, В. А. Журавель, І. І. Когутич, В. В. Тищенко, В. Ю Шепітько та ін.) обґрунтовується точка зору, що дослідження криміналістичної тактики потребує розширення її меж і кордонів, що у свою чергу вимагає уточнення сучасного розуміння її поняття, предмета та завдань, структури та змісту, виокремлення і розроблення нових підгалузей криміналістичної тактики. Більше того, значна кількість означених питань сьогодні в криміналістиці залишаються дискусійними, проблемними та недостатньо розробленими. Тому дослідження та аналіз тенденцій і перспектив розвитку криміналістичної тактики в сучасних умовах, проблем її сучасного розуміння, наукових підходів та різних точок зору науковців і практиків щодо її сутності, формулювання авторського визначення поняття цієї криміналістичної категорії є актуальними й необхідними.

Мета статті – дослідити окремі дискусійні проблеми криміналістичної тактики, проаналізувати наукові підходи та різні точки зору науковців і практиків щодо трактування поняття «криміналістична тактика», виділити його суттєві ознаки, сформулювати й запропонувати власне визначення даного поняття, а також окреслити перспективні напрямки подальших наукових досліджень з цієї проблематики.

Виклад основного матеріалу. Генеза, витоки, розвиток та сучасний стан криміналістики свідчать про те, що криміналістична тактика за свою історію пройшла довгий і непростий шлях і сьогодні являє собою достатньо сформовану систему наукових знань, виступає інтелектуальним ядром криміналістики і є її логіко-психологічною основою [26, с. 3]. Як слушно

зазначає В. Ю. Шепітько, засоби криміналістичної тактики не є застиглими, мають різні прояви, відрізняються динамічністю. Створення, розробка і пропонування до застосування нових тактичних прийомів, їх систем або тактичних операцій зумовлені модернізацією злочинності та її все більшим прилаштуванням до нових умов. Тому й ефективність застосування засобів криміналістичної тактики передбачає їх удосконалення, впровадження новітніх розробок, наукове обґрунтування [25, с. 174].

Історія виникнення та розвитку криміналістичної тактики, розроблення й використання тактико-криміналістичних засобів – це власне історія інноваційних підходів у криміналістичних дослідженнях і перспективних напрямів розвитку криміналістики. При цьому цілком очевидно, що криміналістична тактика та її засоби мають інноваційний характер, вони розробляються, впроваджуються у практику й постійно розвиваються за інноваційним сценарієм. Вбачається, що в реаліях сьогодення у криміналістиці в інноваційному плані особливої актуальності та значимості набуває тактико-криміналістичний напрямок, ключовим завданням якого є дослідження проблем сучасного розуміння криміналістичної тактики, її предмета та завдань.

У сучасній криміналістичній доктрині існують різні підходи до визначення поняття криміналістичної тактики. Так, Р. С. Белкін визначав криміналістичну тактику як систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій щодо організації й планування досудового і судового слідства, визначення лінії поведінки осіб, які здійснюють судове дослідження, і прийомів проведення окремих процесуальних дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів, встановлення причин і умов, що сприяють вчиненню і приховуванню злочинів [4, с. 194]. У свою чергу В. О. Коновалова криміналістичну тактику розглядає як систему наукових прийомів і методів, заснованих на вимогах кримінально-процесуального закону, що застосовуються при провадженні слідчих дій і оперативно-розшукових заходів з метою попередження і розслідування злочинів [14, с. 15] чи як систему планування й організації розслідування, найбільш ефективних прийомів провадження

окремих слідчих дій, що застосовуються з метою розкриття і попередження злочину [13, с. 40]. Водночас М. В. Салтевський визначає поняття криміналістичної тактики як систему наукових положень (принципів), рекомендацій щодо організації і планування досудового і судового слідства, на його думку, являють собою тактичні прийоми збирання, дослідження і використання доказів, що розробляються з метою організації, планування та здійснення попереднього розслідування і судового слідства [19, с. 144].

Досліджуючи поняття криміналістичної тактики, С. Ю. Якушин зазначав, що вона являє собою розділ науки криміналістики, який охоплює систему теоретичних положень і практичних рекомендацій з визначення оптимальної лінії поведінки осіб, що здійснюють попереднє розслідування, а також судовий розгляд кримінальних проваджень (справ) на підставі норм і принципів кримінального процесу [30, с. 35]. О. Я. Баєв під криміналістичною тактикою запропонував розуміти «систему наукових положень і розроблених на їх основі відповідних засобів (приймів, рекомендацій щодо їх реалізації, операцій) допустимого і раціонального збирання, дослідження і використання доказової інформації слідчим (дізнавачем), прокурором – державним обвинувачем, адвокатом – захисником, кожним відповідно до своєї процесуальної функції в умовах потенційного або реального, безпосереднього або опосередкованого протидії з боку осіб або органів, що мають інші інтереси в кримінальному судочинстві, ніж ті, які має суб'єкт, для оптимізації діяльності якого відповідний вид криміналістичної тактики створюється» [1, с. 37].

На думку В. П. Бахіна, криміналістична тактика – це розділ науки криміналістики, який являє собою систему наукових положень і розроблених на їх основі найбільш раціональних прийомів організації і тактики провадження слідчих дій з метою збирання, дослідження і використання доказів у процесі розслідування злочинів [3, с. 110]. В. Г. Лукашевич вказує, що криміналістична тактика традиційно з організаційного має розглядатися як комплекс заходів з утворення оптимальних умов для вибору й застосування найбільш ефективних і доцільних у конкретній слідчій ситуації слідчих

(розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та низки інших процесуальних, пізнавально-тактичних і допоміжних заходів, спрямованих на досягнення максимальних результатів за мінімальних витрат часу, засобів і сил [15, с. 95]. К. О. Чаплинський пише, що криміналістична тактика – це система наукових положень, на основі яких відповідно до кримінального процесуального законодавства і на базі багатьох загальних і спеціальних наук, а також з урахуванням практики кримінального судочинства розробляються рекомендації, які забезпечують оптимальні шляхи досягнення цілей досудового слідства і судового розгляду у провадженнях з кримінальних правопорушень [9, с. 216].

У свою чергу Є. Є. Центров криміналістичну тактику визначає як систему найбільш загальних наукових положень, що спираються на результати вивчення закономірностей злочинної діяльності, узагальнення слідчої практики, дані юридичних та інших спеціальних наук, на основі яких розробляються й акумулюються спеціальні знання, організаційно-планові основи, найбільш раціональні та доцільні прийоми, правила, настанови, технології, інструкції та рекомендації щодо визначення найбільш ефективної лінії поведінки та способів здійснення конкретних слідчих і судових дій у специфічних ситуаціях, що виникають у процесі розкриття, розслідування та попередження злочинів [21, с. 318]. У криміналістичних джерелах існують й інші наукові підходи до визначення криміналістичної тактики.

Вивчення та аналіз визначень поняття криміналістичної тактики свідчить про те, що в сучасних умовах науковці фактично відмовилися від використання терміна «слідча тактика», тому в спеціальній науковій літературі достатньо широко використовується термін «криміналістична тактика». Можна констатувати, що в усіх підручниках з криміналістики відбулася уніфікація криміналістичної термінології й використовується термін «криміналістична тактика». Водночас, як зазначає В. Ю. Шепітько, у багатьох визначеннях поняття криміналістичної тактики залишився старий зміст – обмеження лише слідчою діяльністю або розслідуванням злочинів [28, с. 13].

Аналізуючи наявні поняття криміналістичної тактики, О. Я. Баєв зауважував, що в наведених визначеннях не враховано деякі аспекти, які є важливими при розробленні та формуванні цієї криміналістичної категорії. Сьогодні в умовах науково-технічного прогресу організація і планування досудового розслідування та судового слідства мають відповідати сучасному рівню науки. Наукові положення, на підставі яких розробляються тактичні рекомендації, не можуть не відчувати на собі вплив досягнень у галузі наукової організації праці, теорії управління та прийняття рішень, логіки, психології та інших наук і тому визначення тактики необхідно здійснювати з урахуванням наукового характеру зазначених структурних елементів криміналістичної тактики. Крім того, таке поняття має включати вказівку на принцип дотримання законності й вимог професійної етики, оскільки лише на їх основі можуть розроблятися тактичні засоби криміналістичної тактики [1, с. 37].

Досліджуючи визначення поняття криміналістична тактика, можна відзначити, що деякі вчені-криміналісти акцентують увагу на тому, що тактика присутня лише там, де існує реальна необхідність подолання безпосереднього або запобігання опосередкованому протистоянню учасників розслідування [3, с. 111; 5, с. 237; 2, с. 14]. Зазначається, що процес досудового розслідування нерідко відбувається в ситуації конфлікту інтересів, протидії зацікавлених осіб. Отже, такі елементи тактики, як планування та організація розслідування, подолання протидії слідству, на думку І. В. Пирога, цілком виправдовують використання цього терміна у сфері кримінального судочинства. Розслідування злочинів як специфічний вид людської діяльності також здійснюється в умовах протиборства між злочинцями та органами, які ведуть боротьбу з цим протиправним явищем. Тому буде виправданим вибір оптимального способу боротьби з тим чи іншим видом злочинів, а також способів проведення тих чи інших процесуальних дій у ході досудового чи судового слідства [9, с. 215].

Разом із тим, на нашу думку, при визначенні поняття та сучасного розуміння криміналістичної тактики не зовсім правильним є пов'язування цієї криміналістичної категорії лише з боротьбою та протидією виконанню завдань кримінального судочинства, оскільки такий підхід звужує межі застосування криміналістичної тактики у вирішенні практичних завдань правозастосовної діяльності. Як доречно зауважує В. Ю. Шепітько, така позиція відображає лише одну сторону криміналістичної тактики, пов'язану з подоланням протидії зацікавлених осіб. Однак тактика існує й там, де не потрібно переборювати протидії (наприклад, надати допомогу добросовісному допитуваному в пригадуванні забутого чи встановити психологічний контакт із жертвою злочину та ін.). Тому тактика – це не тільки протидіюча сила, а й надійний інструмент у руках судово-слідчих та оперативних працівників [26, с. 16].

У зв'язку з цим необхідно констатувати, що дійсно під час розслідування та судового розгляду злочинів необхідність переборювати протидію не завжди присутня у кожному випадку, оскільки нерідко така протидія під час провадження окремих процесуальних дій просто відсутня, приміром, при дослідженні матеріального середовища місця події або під час огляду окремих об'єктів. Тому В. Ю. Шепітько вірно зазначає, що термін «тактика» у криміналістиці має деякі елементи умовності, оскільки вона не рівноцінна воєнній тактиці та її не слід зводити тільки до тих способів, застосування яких призводить до усунення конфліктних взаємозв'язків та протидії [26, с. 16].

Розглядаючи криміналістичну тактику з урахуванням комплексного, системно-структурного та діяльнісного підходів, на наш погляд, у визначенні поняття цієї криміналістичної категорії необхідно врахувати два важливих аспекти. *По-перше*, криміналістична тактика являє собою систему наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо організації й планування розслідування і судового розгляду, визначення оптимальної лінії поведінки суб'єктів кримінального провадження (слідчого, детектива, прокурора, адвоката, суду (судді) та ін.) і прийомів провадження ними окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) і судових дій,

спрямованих на збирання, фіксацію та вилучення доказової інформації, встановлення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень. По-друге, криміналістичну тактику слід розглядати як систему наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо тактичного впливу на осіб, поведінка яких пов'язана з формуванням джерел криміналістичної інформації (підозрювані, обвинувачені, потерпілі, свідки, поняті) з метою подолання протидії подолання протидії або встановлення ефективної взаємодії із ними шляхом їх залучення до розслідування (судового розгляду), налагодження психологічного контакту і використання оптимальних форм і прийомів тактико-психологічного впливу і управління їх поведінкою в інтересах встановлення об'єктивної істини і вирішення завдань судочинства.

Як вбачається, у кожного суб'єкта цього процесу може бути своя лінія поведінки, що відрізняється від версії слідчого або судді (суду). У зв'язку з цим для вирішення криміналістичних завдань, розв'язання слідчих і судових ситуацій, що виникають у процесі досудового розслідування та судового розгляду, суб'єкти кримінального провадження (слідчий, детектив, прокурор, адвокат, суд (судді) та ін.) визначають свою лінію поведінки і тактику провадження окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та судових дій. Вони обирають оптимальні тактичні прийоми проведення процесуальних та непроцесуальних дій, визначають послідовність їх виконання і таким чином спрямовують процес досудового розслідування та судового розгляду на встановлення об'єктивної істини та ефективне вирішення завдань кримінального судочинства. Тому у визначені поняття криміналістичної тактики слід враховувати, з одного боку, лінію поведінки суб'єктів кримінального провадження, які здійснюють досудове розслідування, судовий розгляд та захист (слідчого, детектива, прокурора, адвоката, суду (судді) та ін.), діяльність яких спрямована на збирання, фіксацію, вилучення й дослідження доказової інформації, та, з іншого боку, – тактику поведінки

учасників кримінального процесу, щодо яких застосовуються такі тактико-криміналістичні рекомендації та засоби криміналістичної тактики (підозрювані, обвинувачені, потерпілі, свідки, поняті тощо) з урахуванням можливостей тактичного впливу на таких осіб з метою вирішення криміналістичних та інших завдань кримінального провадження. Тому вбачається, що суттєвою ознакою криміналістичної тактики, крім визначення лінії поведінки суб'єктів кримінального провадження, які здійснюють досудове розслідування, судовий розгляд та захист, є також урахування здійснення тактичного впливу суб'єктами кримінального провадження на поведінку та психіку осіб, діяльність яких пов'язана з формуванням джерел криміналістичної інформації (підозрювані, обвинувачені, потерпілі, свідки, поняті), тактико-криміналістичного впливу на психічну діяльність таких осіб з метою спонукання їх до певних вольових дій задля ефективного вирішення завдань кримінального судочинства та встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

З огляду на викладене, на наш погляд, слід підтримати позицію переважної більшості науковців, що термін «криміналістична тактика» в сучасних умовах є найбільш вдалим для позначення даного розділу криміналістики, адже «вживання такого терміна вказує на широку сферу застосування тактики у криміналістиці» [12, с. 38]. У зв'язку із цим загальновизнаним і найбільш цитованим є визначення криміналістичної тактики як самостійної частини науки криміналістики, що являє собою систему наукових положень і рекомендацій щодо організації та планування досудового розслідування і судового розгляду, які розробляються на основі визначення оптимальної лінії поведінки осіб, прийомів провадження слідчих (розшукових) і судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів та встановлення обставин, що сприяли вчиненню злочину [4, с. 194]. Отже, криміналістичну тактику можна охарактеризувати як: а) складову частину науки криміналістики; б) систему наукових положень; в) сукупність тактико-криміналістичних рекомендацій.

Криміналістична тактика, як і криміналістична техніка, акумулює те спільне, що корисно для розслідування всіх видів злочинів та судового розгляду. Це визначає їх зміст і відрізняє від криміналістичної методики, в якій загальне наповнюється специфікою (особливим), яке є характерним для виявлення, розслідування, попередження окремих видів кримінальних правопорушень та їх судового розгляду. Це повною мірою відноситься і до криміналістичної методики судового розгляду, яка є предметом вивчення криміналістики. Інакше кажучи, тактика, абстрагуючись від цієї специфіки (особливого), розглядає лише загальне, значуще, наприклад, для тактики проведення окремих процесуальних дій: огляду, допиту, обшуку, пред'явлення для впізнання та інших слідчих, судових, негласних слідчих (розшукових) та тактико-криміналістичних комплексів (тактичних комбінацій і операцій).

Останнім часом спостерігаються суттєві зміни в розумінні криміналістичної тактики. Сьогодні простежуються нові підходи у дослідженні предмета, завдань та функцій криміналістичної тактики із врахуванням змін у кримінальному процесуальному законодавстві, новітніх досягнень науки і техніки, тенденцій розвитку криміналістичної науки, що зумовило виникнення нових наукових напрямків, створення та формування окремих наукових теорій у цій царині знань. У зв'язку із цим В. І. Комісаров доречно акцентує увагу на тому, що криміналістична тактика сьогодні – це вже не просто науково обґрунтована система прийомів попереднього (досудового) розслідування, а упорядкована структура теорій, наукових положень і, як кінцевий результат теоретичних побудов, – науково-практична система загальних й окремих рекомендацій з оптимального провадження процесуальних дій. Якщо розглядати криміналістичну тактику як самостійну частину системи криміналістики, то в ній доцільно розрізняти два аспекти: 1) тактика як зміст (теорія); 2) тактика як функція (засіб) регулювання взаємовідносин у сфері судочинства [11, с. 87]. М. П. Яблоков зазначав, що під криміналістичною тактикою слід розуміти розділ криміналістики, що являє собою систему теоретичних положень і практичних рекомендацій

щодо організації та планування розслідування й визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які здійснюють розслідування, з урахуванням їх відносин та взаємодії з іншими учасниками розслідування на основі норм і принципів кримінального процесу [10, с. 395]. Вбачається, що саме такий підхід з урахуванням змістовного, функціонального та діяльнісного розуміння криміналістичної тактики є методологічно виправданим і потребує додаткового наукового обґрунтування.

Розвиваючи ідею системно-структурного та діяльнісного підходів до розуміння криміналістичної тактики, на наш погляд, заслуговує на увагу точка зору Л. Д. Самигіна, згідно з якою криміналістичну тактику необхідно розглядати і як науковий напрямок криміналістики, і як різновид діяльності уповноважених на те осіб та суб'єктів. Науковець зазначав, що об'єктивно необхідно враховувати два підходи: 1) як до форми практичної діяльності, що являє собою систему (сукупність) тактичних прийомів; 2) як до системи наукових положень про тактичні прийоми в криміналістиці. У зв'язку з цим Л. Д. Самигін зазначає, що багато авторів об'єднали ці точки зору в одне поняття, утворивши «єдину» концепцію розуміння поняття тактики: як форми практичної діяльності з розслідування і як розділу науки. І тому в поняття тактики, як наголошує автор, включені різномірні елементи: елементи такої системи як наука (наукові положення, рекомендації тощо) та елементи практичної діяльності з розслідування (тактичні прийоми, методи і способи роботи тощо) [20, с. 74].

З огляду на вищевикладене, вбачається, що в криміналістиці поняття «криміналістична тактика» використовується в трьох значеннях: а) як розділ науки криміналістики; б) як спосіб практичної діяльності слідчого, прокурора, захисника та інших учасників процесу; в) як навчально-дидактична система тактико-криміналістичних знань, яка виконує дидактичну (навчальну) функцію тобто як навчально-методична дисципліна. У зв'язку із цим, на наш погляд, криміналістичну тактику необхідно розуміти у трьох аспектах: науковому,

практичному та навчально-дидактичному.

По-перше, терміном «криміналістична тактика» позначається передусім *самостійний розділ науки криміналістики*, який складає систему наукових положень і розроблених на їх основі рекомендацій з організації та планування розслідування і судового розгляду, визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які здійснюють судові дослідження, і прийомів проведення окремих процесуальних (слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) і судових) дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів, встановлення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень. Криміналістична тактика розглядається як науковий напрямок та відносно самостійний розділ криміналістики, який має яскраво виражений синтетичний характер, а його поява та формування пов'язана з потребами практики і є результатом дії закону інтеграції та диференціації знань у криміналістиці. Тому криміналістична тактика об'єднує не лише власне криміналістичні знання, але й положення інших галузей знань. Використання таких знань у криміналістиці відбувається як у простому їх застосуванні в «чистому вигляді» – до їх адаптації й творчого пристосування щодо вирішення криміналістичних завдань.

У другому значенні термін «криміналістична тактика» розуміється як специфічна діяльність уповноважених законом суб'єктів, що здійснюється на підставі застосування тактико-криміналістичних засобів, втілених у тактичних прийомах, тактичних комбінаціях, тактичних операціях, рекомендаціях, тактиці слідчих (розшукових) дій та ін., які спрямовані на вирішення криміналістичних завдань і забезпечення оптимізації, підвищення якості та результативності правозастосовної практики. Криміналістична тактика в такому випадку розглядається як практичний напрямок, що передбачає застосування практичних рекомендацій і вивчає тактику діяльності всіх учасників кримінального провадження, залучених в орбіту кримінального судочинства, включаючи діяльність з розслідування та судового розгляду, що здійснюється суб'єктами кримінального провадження, та злочину діяльність осіб, які залучені до процесу як підозрювані, обвинувачені. Практичне застосування

засобів криміналістичної тактики здійснюється спеціальними суб'єктами, що забезпечує вирішення тактичних та інших завдань розслідування та судового розгляду, підвищує ефективність та результативність такої діяльності. При цьому суб'єктами застосування засобів криміналістичної тактики у відповідних видах і формах її застосування виступають слідчий, прокурор, співробітники оперативних підрозділів, суддя, захисник та ін. Крім того, криміналістична тактика має вивчати тактику діяльності усіх учасників кримінального провадження – слідчого, детектива, прокурора, працівників оперативних підрозділів, судді (суду), спеціаліста, експерта, обвинуваченого (підозрюваного), потерпілого, свідка та ін. У зв'язку з цим слід розрізнити такі підгалузі криміналістичної тактики: слідчу тактику, судову тактику, тактику розшукової діяльності, прокурорську тактику, тактику професійного захисту, тактику злочинної діяльності та ін.

Третій напрямок: криміналістична тактика розглядається як *навчально-дидактична дисципліна або система тактико-криміналістичних знань*, яка виконує дидактичну або навчальну функцію. У реалізації дидактичної (навчальної) функції криміналістичної тактики важливу роль мають відігравати відповідні підручники, навчально-методичні посібники, що містять окремі рекомендації щодо тактики проведення окремих процесуальних дій та тактико-криміналістичних комплексів. При цьому головним призначенням такого матеріалу – навчально-методичне забезпечення навчального процесу та проведення практичних занять. Реалізація такої функції криміналістичної тактики передбачає можливість вивчення її основних положень, набуття певних умінь і навичок під час вивчення криміналістики, відповідних спецкурсів та проведення практичних занять і виконання лабораторних завдань і робіт, що забезпечує опанування практичними рекомендаціями такої діяльності. З огляду на викладене, на наш погляд, перспективним напрямом досліджень нині виступають наукові розробки інновацій у криміналістичній дидактиці щодо розроблення, формування та застосування тактико-криміналістичних знань, які потребують подальших наукових пошуків. Тому розгляд криміналістичної

тактики у таких трьох аспектах є цілком обґрунтованим і може бути покладено в основу розуміння сутності досліджуваного поняття [16, с. 18–19].

Розмаїття запропонованих визначень і різних підходів до розуміння криміналістичної тактики, інколи доволі суб'єктивна інтерпретація науковцями цієї категорії криміналістики не сприяють остаточному формуванню усталених, загальноновизнаних наукових підходів до визначення розглядуваного поняття. Для розроблення та формування уніфікованих криміналістичних категорій, на нашу думку, необхідно враховувати основні вимоги до пропонованих термінів і понять: 1) однозначність їх змісту (моносемія); правило однозначності термінів, як зазначав В. М. Савицький, є «альфою та омегою» будь-якої істинно наукової термінології і вона має універсальний характер [17, с. 24, 31]; 2) змістовна визначеність терміну, тобто чітке формулювання, оскільки для їх розуміння не потрібно контексту, вони самі мають формувати однозначне розуміння; 3) високий рівень узагальнення інформації надає термінам стилістичну нейтральність. Недооцінка наукових термінів та понятійного апарату будь-якої науки, у тому числі й криміналістики, є методологічною помилкою [16, с. 18]. Ось чому формулювання уніфікованого визначення поняття криміналістичної тактики можливе за рахунок виокремлення найбільш істотних її ознак. Як зазначав В. Є Жеребкін, «оскільки зміст поняття становлять необхідні, істотні ознаки предмета, визначити поняття – означає з'ясувати істотні ознаки цього предмета» [8, с. 48].

У криміналістичній літературі немає одностайності щодо визначення поняття криміналістичної тактики та її ознак. Так, М. В. Салтевський, проаналізувавши існуючі визначення розглядуваного поняття, виокремлює такі ознаки криміналістичної тактики: а) вона є самостійною частиною науки криміналістики; б) виступає як система наукових положень; в) являє собою сукупність прийомів і рекомендацій для формування відносин між учасниками процесу; г) включає організацію планування досудового розслідування і судового слідства; г) спрямована на збирання, дослідження і використання доказів; д) пов'язана із розслідуванням та попередженням злочинів [19, с. 5]. Як

бачимо, такі ознаки мають узагальнений характер, а деякі з них не є суттєвими, приміром, «криміналістична тактика пов'язана із розслідуванням та попередженням злочинів» та ін.

У свою чергу М. А. Погорецький і Д. Б. Сергєєва, проаналізувавши основні визначення понять криміналістичної тактики, серед істотних ознак називають такі: а) наявність суб'єкта та об'єкта тактичного впливу; б) здійснення тактичного впливу суб'єкта на психіку об'єкта з метою спонукання його до певних вольових дій зумовлених вирішенням завдань кримінального судочинства; в) спрямованість тактичного впливу суб'єкта на подолання протидії, що чиниться об'єктом (прямої, прихованої, уявної та ін.), або на спонукання об'єкта тактичного впливу до певних дій в інтересах суб'єкта (за відсутності явної протидії); г) являє собою систему тактичних прийомів і наукових рекомендацій щодо найбільш ефективного здійснення певного виду діяльності (слідчої, обвинувачення, захисту); д) застосовується під час провадження слідчої діяльності (слідча тактика), діяльності із захисту (тактика захисту), діяльності із обвинувачення (тактика обвинувачення) [16, с. 18].

Багатоваріантність розглядуваних ознак поняття криміналістичної тактики, різна їх інтерпретація зумовлюють потребу їх класифікації передусім за ступенем значущості. Беручи до уваги зазначені критерії, вважаємо за доцільне поділяти ознаки, що притаманні такій криміналістичній категорії, як тактична операція, на суттєві та несуттєві. Суттєвими є ті ознаки, що знаходять своє відбиття у визначенні поняття тактичної операції. Несуттєві ознаки, хоча і не входять до змісту поняття тактичної операції, однак апріорні знання щодо них обумовлюють сутність цієї криміналістичної категорії. До несуттєвих ознак, на наш погляд, можна віднести такі: криміналістична тактика, пов'язана із розслідуванням та попередженням злочинів; наукові положення криміналістичної тактики мають базуватися на результатах вивчення закономірностей злочинної діяльності; узагальнення практики, даних юридичних та інших спеціальних наук; законність засобів криміналістичної

тактики; обов'язковість включення у визначення вказівки на принцип дотримання вимог професійної етики та ін.

До суттєвих ознак криміналістичної тактики, на нашу думку, можна віднести такі: 1) *відносна самотійність* розділу криміналістики, що включає в себе систему теоретичних наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій і тактичних засобів; 2) *системність* теоретичних наукових положень та розроблених на їх основі практичних рекомендацій, тактичних засобів щодо організації та планування розслідування і судового розгляду; 3) *структурованість* передбачає наявність системи тактико-криміналістичних знань і тактичних засобів (тактичний прийом, тактична рекомендація, тактична комбінація, тактична операція, тактика слідчої (розшукової), (судової) та інших дій; 4) *обумовленість* тактичних засобів слідчою і судовою ситуацією, видом злочину, певним етапом кримінального провадження; 5) *спрямованість* тактичних рекомендацій і тактичних засобів на визначення оптимальної лінії поведінки суб'єктів кримінального провадження, збирання, фіксацію, вилучення та дослідження доказової інформації; 6) *наявність тактичного впливу* на осіб, поведінка яких пов'язана із формуванням джерел криміналістичної інформації з метою подолання протидії або встановлення ефективної взаємодії із ними в інтересах встановлення об'єктивної істини та ефективного вирішення завдань кримінального судочинства; 7) *застосованість* тактичних рекомендацій до діяльності усіх учасників кримінального провадження (судді, суду, слідчого, детектива, прокурора, працівників оперативних підрозділів, спеціаліста, експерта, обвинуваченого (підозрюваного), потерпілого, свідка та ін.), що зумовлює дослідження окремих видів криміналістичної тактики: слідчої, судової, розшукової діяльності, прокурорської, професійного захисту, злочинної діяльності та ін., тобто враховуються *суб'єктність* здійснення (провадження) цих видів діяльності.

З огляду на викладене *криміналістична тактика* – це відносно самотійний розділ криміналістики, який включає в себе систему теоретичних

наукових положень та розроблених на їх основі тактичних засобів і практичних рекомендацій щодо організації та планування розслідування і судового розгляду, визначення оптимальної лінії поведінки суб'єктів кримінального провадження, спрямованих на збирання, фіксацію, вилучення та дослідження доказової інформації, а також здійснення тактичного впливу на осіб, поведінка яких пов'язана із формуванням джерел криміналістичної інформації з метою подолання протидії або встановлення ефективної взаємодії із ними в інтересах встановлення об'єктивної істини і вирішення завдань кримінального судочинства.

За останні десятиріччя відбулися суттєві зміни в предметі криміналістичної тактики, виникли нові напрямки, сформувались окремі наукові теорії [26, с. 5]. Розвиток криміналістичної тактики свідчить про генерацію нових ідей, формування різних напрямків в її структурі. У цьому відношенні важливого значення набуває формування своєрідного інструментарію криміналістичної тактики, її засобів: тактичних рекомендацій, тактичних прийомів, систем тактичних прийомів, тактики слідчої дії, систем слідчих та інших дій чи заходів (тактичних операцій) [25, с. 172–174].

Предметом криміналістичної тактики, на думку М. П. Яблокова, є інформаційно-пізнавальні й головним чином поведінково-тактичні аспекти злочинної діяльності та діяльності з її розслідування. При цьому зазначені аспекти кримінальної діяльності виступають як об'єкт пізнання, виявлення, розслідування та попередження, а криміналістична діяльність є об'єктом пізнання, вдосконалення та оптимізації [10, с. 395]. Як зазначає В. Ю. Шепітько, на предмет і зміст криміналістичної тактики впливають зміни у правовому полі, модель кримінального судочинства, «ревізії» традиційних інститутів кримінального права і процесу. Ця проблема набуває особливої актуальності у зв'язку з гармонізацією кримінального процесуального механізму і приведення його у відповідність до міжнародних та європейських стандартів, запровадженням

принципу змагальності сторін, забезпеченням належного балансу публічних та приватних інтересів. Криміналістика (та її розділ криміналістична тактика) виконує в певному сенсі забезпечувальну функцію кримінального або іншого судового процесу. Розроблення та реалізація криміналістичних засобів залежить від їх конкретного споживача (слідчого, слідчого судді, прокурора, захисника, судді та ін.), форми кримінального процесу, порядку проведення слідчих (розшукових) і судових дій [3, с. 15]. У свою чергу М. В. Савельєва і М. В. Смушкіна пишуть, що до предмета криміналістичної тактики мають входити: а) найбільш раціональна лінія поведінки слідчого (оперативного працівника, судді) в умовах конкретної ситуації, що склалась у справі; б) вмиле й найбільш ефективне проведення конкретних слідчих і судових дій, у тому числі деяких дій на стадії порушення справи з урахуванням рекомендацій про їх способи та прийоми проведення; в) закономірності тактичного впливу на суб'єктів кримінального судочинства, а також усі засоби і прийоми тактичного арсеналу слідчого [3, с. 350].

На погляд, *предметом криміналістичної тактики* є пізнання закономірностей виникнення, збирання, фіксації, збереження, вилучення та дослідження доказової інформації, а також психології взаємин і спілкування між учасниками кримінального процесу, з одного боку, осіб, професійна діяльність яких пов'язана із збиранням, фіксацією, вилученням та дослідженням доказової інформації (слідчий, детектив, прокурор, оперативний працівник, спеціаліст, експерт та ін.), а з іншого – осіб, поведінка яких пов'язана з формуванням джерел криміналістичної інформації (підозрювані, обвинувачені, потерпілі, свідки, поняті), на базі чого розробляються тактичні прийоми, засоби та рекомендації провадження слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) і судових дій, а також тактико-криміналістичних комплексів (тактичних комбінацій і тактичних операцій).

У зв'язку із цим, предмет криміналістичної тактики включає: а) найбільш

раціональну лінію поведінки суб'єктів кримінального провадження (слідчого, детектива, прокурора, оперативного працівника, адвоката, судді (суду) та ін.) в умовах конкретної слідчої (судової) ситуації, що склалася на певному етапі кримінального провадження; б) закономірності тактичного впливу на суб'єктів кримінального судочинства та ефективної взаємодії між ними з метою ефективного вирішення завдань кримінального судочинства; в) тактику проведення процесуальних (слідчих і судових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, тактико-криміналістичних комплексів (тактичних операцій і тактичних комбінацій), у тому числі й інших процесуальних дій на початку кримінального провадження (порушення справи) з урахуванням конкретних тактичних рекомендацій та прийоми їх здійснення; г) систему тактичних засобів, методів і прийомів криміналістичної тактики (розроблення, впровадження, застосування, їх ефективність та ін.), що входять у систему тактичного арсеналу суб'єктів кримінального провадження.

З огляду на це криміналістична тактика має вивчати тактику діяльності всіх учасників розслідування – слідчого, прокурора, оперативних працівників, спеціаліста, експерта, обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого, свідка та інших, а також закономірності поведінки осіб, залучених до сфери кримінального процесу, виявлення їх зв'язків з цим та психічних якостей, розроблення на цій основі прийомів збирання та дослідження доказової інформації. Тому правильним і обґрунтованим є виокремлення як важливу ознаку криміналістичної тактики необхідності вивчення тактичних аспектів визначення лінії поведінки суб'єктів кримінального провадження в умовах ситуації, що склалася на певному етапі кримінального провадження, з одного боку, а з іншого – врахування закономірностей тактичного впливу на суб'єктів кримінального судочинства та чіткої взаємодії між ними з метою ефективного вирішення завдань кримінального судочинства.

Завдання криміналістичної тактики формуються залежно від рівня розвитку науки криміналістики та потреб практичної діяльності, тому

простежується взаємозв'язок і взаємовплив криміналістичної тактики та правозастосовної практики. Разом із тим основним практичним призначенням криміналістичної тактики як розділу науки криміналістики й різновиду практичної діяльності є її сприяння найбільш успішній організації та здійсненню судової, слідчої й експертної діяльності. Основне завдання криміналістичної тактики, як відзначав М. П. Яблоков, полягає в найбільш ефективній організації криміналістичної діяльності відповідно до цілей слідчих дій, оперативно-розшукових та інших заходів і всього розслідування на основі найбільш раціональної побудови системи взаємовідносин і взаємодій учасників процесу [3, с. 395].

З огляду на викладене, на наш погляд, *головним завданням криміналістичної тактики* є розроблення прийомів, засобів і рекомендацій щодо ефективної організації та планування діяльності суб'єктів кримінального провадження, що здійснюються з урахуванням найбільш раціональної побудови системи взаємовідносин і взаємодій учасників цього процесу та спрямовані на ефективне вирішення завдань кримінального судочинства. Криміналістична тактика досліджує проблеми формування та реалізації тактичних засобів у кримінальному провадженні щодо організації та планування розслідування та судового розгляду й визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які здійснюють таке провадження, з урахуванням їх відносин та взаємодій з іншими учасниками кримінального процесу на основі норм і принципів КПК України та ефективного застосування тактико-криміналістичних знань.

Серед *окремих завдань* криміналістичної тактики можна назвати такі: розроблення та впровадження у практику нових тактичних прийомів і засобів вирішення тактичних завдань; вивчення практики застосування існуючих тактичних прийомів і засобів та їх удосконалення з метою підвищення якості, ефективності та оптимізації діяльності суб'єктів кримінального провадження; дослідження та розроблення тактичних основ проведення негласних слідчих (розшукових) та судових дій; розроблення та формування системи комплексних тактичних засобів (тактичних комбінацій, тактичних операцій та ін.) та

впровадження у практику розслідування окремих видів злочинів; дослідження нових галузей криміналістичної тактики (судової тактики, тактики розшукової діяльності, прокурорської тактики, тактики професійного захисту, тактику злочинної діяльності та ін.); визначення та аналіз можливостей використання у кримінальному судочинстві нетрадиційних методів і засобів збору та отримання криміналістично-значущої інформації; тактичні особливості та способи використання (допущення) оперативної інформації в процес доказування; дослідження проблем та можливостей застосування засобів криміналістичної тактики в різних видах судочинства (кримінального, адміністративного, цивільного, господарського) та ін.

Сучасний стан та тенденції розвитку криміналістичних знань у реаліях сьогодення потребують розширення меж дослідження криміналістичної тактики та подальшого розроблення її нових підгалузей з урахуванням змін кримінального процесуального законодавства та трансформації сучасної злочинності. Водночас у даному випадку, на наш погляд, необхідно враховувати зауваження В. А. Журавля, який зазначає, що дійсно, останніми роками сфера застосування криміналістичних знань значно розширилась і наразі предметно не обмежується лише кримінальними правопорушеннями, а поширюється на суспільні відносини, які потребують конкретного правового регулювання. Але ж сфера застосування певних криміналістичних знань (засобів, прийомів, рекомендацій) і предмет дослідження науки криміналістики – це різні речі, між ними не можна ставити знак рівності і на підставі цього стверджувати, що криміналістика досліджує закономірності виникнення інформації про будь-яке правове явище в суспільстві. Криміналістика й на цей час має двоєдиний об'єкт дослідження – злочинну діяльність та її наслідки і діяльність з розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, судового розгляду кримінальних проваджень (справ) [7, с. 228].

Ці положення повною мірою стосуються і дослідження проблематики розширення меж криміналістичної тактики і до таких пропозицій потрібно відноситися досить виважено. У зв'язку із цим, не зовсім коректною є теза

В. К. Весельського, що *межі розвитку криміналістичної тактики нескінченні* (курсив наш. – *В. Шевчук*) й залежать від розширення потреб правоохоронних органів у зв'язку з виконуваною ними діяльністю, тому її вплив всередині науки криміналістики буде постійно зростати [5, с. 136]. Вбачається, що межі дослідження проблем застосування криміналістичної тактики визначаються діяльністю суб'єктів кримінального провадження та учасників кримінального процесу, які зумовлені потребами практики й пов'язані з необхідністю ефективного вирішення завдань кримінального судочинства.

На наш погляд, необхідно досить виважено відноситися до розширення меж застосування криміналістичної тактики, враховуючи при цьому предмет і об'єкт криміналістики та криміналістичної тактики. Тому вдосконалення системи та структури криміналістичної тактики повинно здійснюватись з урахуванням існуючих наукових парадигм щодо її предмета та об'єкта, оскільки система науки і є певним чином структуроване знання про досліджувані ними предмет та об'єкт. Криміналістична тактика, будучи однією з підсистем криміналістики, об'єктно-предметна область якої включає двоєдиний об'єкт дослідження – злочинну діяльність та її наслідки, а також діяльність з виявлення, розслідування, попередження кримінальних правопорушень і судового розгляду, тактика може розглядатися як системно-структурне явище, покликана своїми тактичними засобами забезпечувати ефективне вирішення криміналістичних завдань у протидії злочинності, правозастосовній діяльності, її оптимізації та підвищення якості з метою встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Висновки. З огляду на викладене, сучасну криміналістичну тактику доцільно розглядати у трьох аспектах: науковому, практичному та навчально-дидактичному. Вбачається, що розгляд криміналістичної тактики в цих трьох напрямках є цілком обґрунтованим і може бути покладений в основу розуміння сутності досліджуваного поняття. Аналіз та вивчення наявних наукових підходів до її розуміння дає можливість сформулювати її поняття і визначити *криміналістичну тактику* як відносно самостійний розділ криміналістики, який

включає в себе систему теоретичних наукових положень і розроблених на їх основі тактичних засобів і практичних рекомендацій щодо організації та планування розслідування і судового розгляду, визначення оптимальної лінії поведінки суб'єктів кримінального провадження, спрямованих на збирання, фіксацію, вилучення та дослідження доказової інформації, а також здійснення тактичного впливу на осіб, поведінка яких пов'язана з формуванням джерел криміналістичної інформації з метою подолання протидії або встановлення ефективної взаємодії із ними в інтересах встановлення об'єктивної істини і вирішення завдань кримінального судочинства.

Перспективними напрямками досліджень криміналістичної тактики, поряд із слідчою і судовою тактикою, сьогодні виступають й інші її окремі підгалузі, зокрема тактика державного обвинувачення, тактика професійного захисту, тактика розшукової діяльності, тактика злочинної діяльності. Подальших наукових розробок потребують проблеми окремих наукових теорій (вчення про криміналістичну версію, теорії тактичних операцій, теорії слідчої ситуації, теорії прийняття тактичного рішення, теорії систематизації тактичних прийомів та ін.), питання тактики провадження слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та судових дій. Особливої уваги набувають дослідження тактики організації та проведення тактико-криміналістичних комплексів (комбінацій і операцій). Отже, сучасні тенденції розвитку криміналістичної тактики сьогодні вимагають розширення її меж і кордонів дослідження, потребують інноваційних підходів до розв'язання означеної проблематики, які обумовлюють потребу в подальших розробках її теоретико-методологічних основ та активізації практичної спрямованості досліджень у цій царині знань.

Список літератури

1. Баев О. Я. Избранные работы по проблемам криминалистики и уголовного процесса. Сборник. Москва : ЭКСМО, 2011. 609 с.
2. Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Следственная тактика : науч.-практич. пособие. Москва : Экзамен, 2003. 432 с.
3. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002) : монографія. Киев : Охрана труда, 2002. 268 с.

4. Белкин Р. С. Курс криминалистики. 3-е изд., доп. Москва : Норма-М, 2001. 837 с.
5. Весельський В. К. Деякі сучасні проблеми слідчої тактики. *Криміналістика XXI століття* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харків : Право, 2010. С. 236–240.
6. Журавель В. А. Деякі проблеми інтеграції та диференціації знань у криміналістиці. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2004. № 1 (36). С. 191–198.
7. Журавель В. А. Міжнаукові зв'язки криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 227–237.
8. Жеребкін В. Є. Логіка : підручник. 9-те вид. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2006. 255 с.
9. Чаплинський К. О., Лускатов О. В., Пиріг І. В. та ін. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид, доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
10. Криминалістика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. 3-е изд., пераб. и доп. Москва : Юрист, 2005. 781 с.
11. Комиссаров В. И. Криминалистическая тактика: история, современное состояние и перспективы развития : монография. Москва : Юрлитинформ, 2009. 192 с.
12. Кузьмічов В. С. Система криміналістики на межі III тисячоліття. *Криміналістика XXI століття* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). Харків : Право, 2010. С. 37–42.
13. Коновалова В. Е. Криминалистическая тактика: принципы и функции. *Криминалістика и судебная экспертиза*. 1981. Вып. 22. С. 38–43.
14. Коновалова В. Е. Теоретические проблемы следственной тактики (Познавательная функция логики и психологии в следственной тактике) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1966. 32 с.
15. Лукашевич В. Г. Проблеми та перспективи імплементації синергетичного підходу в криміналістичну тактику та практику кримінального провадження. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці* : матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Харків, 12 груд. 2019 р.) ; НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків : Право, 2019. С. 95–98.
16. Погорецький М. А., Сергеева Д. Б. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2012. № 1 (5) С. 1–20.
17. Савицкий В. М. Язык процессуального закона: вопросы терминологии. Москва : Наука, 1987. 288 с.
18. Савельева М. В., Смушкинна А. Б. Криминалістика : учебник. Москва : Изд-во «Дашков и К», 2008. 620 с.
19. Салтєвський М. В. Криміналістика : підручник. Ч. 2. Харків : Консум, 2001. 588 с.
20. Самыгин Л. Д. О сущности и содержании следственной тактики. *Вестник московского университета. Серия 11. Право*. 1989. № 1. С. 74.
21. Центров Е. Е. Парадигма криминалистической тактики и ее основные понятия. *Современная криминалістика: проблемы, тенденции, перспективы* : материалы междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 90-летию со дня рождения проф. Н. П. Яблокова (Москва, 22 дек. 2015 г.). Москва : МАКС Пресс, 2015. С. 313–319.
22. Шевчук В. М. Сучасний стан та тенденції розвитку криміналістики: актуальні проблеми сьогодення. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 234–246.
23. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації : монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с.
24. Shevchuk V. Criminalistic innovation: modern problems of formation and prospects for research. *Perspectives of world science and education : abstracts of VIII International Scientific and Practical Conference*. CPN Publishing Group (April 22-24, 2020). Osaka, Japan. 2020. P. 158–168.
25. Шепітько В. Ю. Засоби криміналістичної тактики в діяльності органів досудового

слідства (проблеми ефективності застосування). *Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні* : матеріали наук. конф., 15 трав. 2008 р. Харків, 2008. С. 172–174.

26. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків : Харків юридичний, 2007. 432 с.

27. Шепітько В. Ю. Криміналістика XXI века: предмет познання, задачи и тенденции в новых условиях. *Современное состояние и развитие криминалистики* : сб. науч. тр. Харьков : Апостиль, 2012. С. 43–45.

28. Шепітько В. Ю. Предмет криміналістичної тактики: історія формування, зміст та тенденції. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. / ред. кол. : М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. Харків : Право, 2019. Вип. 19. С. 8–20.

29. Шепітько В. Ю. Проблеми оптимізації науково-технічного забезпечення слідчої діяльності в умовах змагального кримінального провадження. *Матеріали наукової конференції за результатами роботи фахівців НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України за фундаментальними темами у 2018 р.* (м. Харків, 26 берез. 2019 р.). Харків : Право, 2019. С.144–147.

30. Якушин С. Ю. Криміналістическая тактика: вопросы практики : учеб. пособие. Казань : Казан. гос. ун-т, 2010. 178 с.

References

1. Ваев, О.Я. (2011). *Izbrannye raboty po problemam kriminalistiki i ugovnogo processa*. Moscow: EKSMO [in Russian].
2. Ваев, О.Я. (2003) *Taktika ugovnogo presledovaniya i professional'noy zashchity ot nego. Sledstvennaya taktika*. Moscow: Ekzamen [in Russian].
3. Bahin, V.P. (2002). *Kriminalistika. Problemy i mneniya (1962–2002)*. Kyiv: Ohrana truda [in Ukrainian].
4. Belkin, R.S. (2001). *Kurs kriminalistiki*. Moscow: Norma-M [in Russian].
5. Veselskyi, V.K. (2010). *Deiaki suchasni problemy slidchoi taktiky. Kryminalistyka XXI stolittia: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (25–26 lystop. 2010 r.)*. Kharkiv: Pravo, 236–240 [in Ukrainian].
6. Zhuravel, V.A. (2004). *Deiaki problemy intehratsii ta dyferentsiatsii znan u kryminalistytsi. Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukraine, 1 (36), 191–198* [in Ukrainian].
7. Zhuravel, V.A. (2013). *Mizhnaukovi zviazky kryminalistyky. Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy, 3 (74), 227–237* [in Ukrainian].
8. Zherebkin, V.Ye. (2006). *Lohika*. Kyiv: T-vo «Znannia», KOO [in Ukrainian].
9. Chaplynskiy, K.O., Luskatov, O.V., Pyrih, I.V. et al. *Kriminalistika*. (2017). Dnipro: Lira LTD [in Ukrainian].
10. *Kriminalistika*. (2005). N.P. Yablokov (Ed.). Moscow: Yuryst [in Russian].
11. Komissarov, V.I. (2009). *Kriminalisticheskaya taktika: istoriya, sovremennoe sostoyanie i perspektivy razvitiya*. Moscow: Yurlitinform [in Russian].
12. Kuzmichov, V.S. (2010). *Sistema kriminalistiki na mezhi III tisyacholittya. Kriminalistika XXI stolittya: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (25–26 lystop. 2010 r.)*. Kharkiv: Pravo, 37–42 [in Ukrainian].
13. Konovalova, V.E. (1981) *Kriminalisticheskaya taktika: principy i funkcii. Kriminalistika i sudebnaya ekspertiza, issue 22, 38–43*. Kyiv: Visha shkola [in Ukrainian].
14. Konovalova, V.E. (1966). *Teoreticheskie problemy sledstvennoj taktiki (Poznavatel'naya funkciya logiki i psihologii v sledstvennoj taktike)*. *Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
15. Lukashevych, V.H. (2019). *Problemy ta perspektivy implementatsii synerhetychnoho pidkhodu v kryminalistychnu taktiku ta praktyku kryminalnoho provadzhennia. Innovatsiini*

методы та тсыфрови технлохії в криминологиі, судовій експертизі та юридычній практиці: матеріали міжнар. «круглого столу» (м. Харків, 12 груд. 2019 р.); NDI вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Стаська НАПрН України. Харків: Право, 95–98 [in Ukrainian].

16. Pohoretskij, M.A., Sergeeva, D.B. (2012). Kryminalistychna taktyka: shodo vyznachennya ponyattya. *Chasopys Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiya». Seriya «Pravo», 1 (5), 1–20* [in Ukrainian].

17. Savickij, V.M. (1987). Yazyk processualnogo zakona: voprosy terminologii. Moscow: Nauka [in Russian].

18. Saveleva, M.V., Smushkina, A.B. (2008). Kriminalistika. Moscow: Izd-vo «Dashkov i K», 350 [in Russian].

19. Saltevs'kij, M.V. (2001). Kriminalistika. Part 2. Kharkiv: Konsum [in Ukrainian].

20. Samygin, L.D. (1989). O sushnosti i sodержanii sledstvennoï taktiki. *Vestnik moskovskogo universiteta. Seriya II*. Moscow: Pravo, 1, 74 [in Russian].

21. Centrov, E.E. (2015). Paradigma kriminalisticheskoi taktiki i ee osnovnye ponyatiya. *Sovremennaya kriminalistika: problemy, tendencii, perspektivy: materialy mezhd. nauch.-prakt. konf., posvyashennoï 90-letiyu so dnya rozhdeniya prof. N. P. Yablokova (Moskva, 22 dek. 2015)*. Moscow: MAKS Press, 313–319 [in Russian].

22. Shevchuk, V.M. (2019). Suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku kryminalistyky: aktualni problemy sohodennia. *Problems of Legality, issue 146, 234–246* [in Ukrainian].

23. Shevchuk, V.M. (2013). Taktychni operatsii u kryminalistytsi: teoretychni zasady formuvannia ta praktyka realizatsii. Kharkiv: Vyd. ahentsiia «Apostil» [in Ukrainian].

24. Shevchuk, V. (2020). Criminalistics innovation: modern problems of formation and prospects for research. *Perspectives of world science and education: abstracts of VIII International Scientific and Practical Conference*. CPN Publishing Group (April 22-24, 2020). Osaka, 158–168 [in Japan].

25. Shepitko, V.Yu. (2008). Zasoby kryminalistychnoi taktyky v diialnosti orhaniv dosudovoho slidstva (problemy efektyvnosti zastosuvannia). *Pravovi zasady pidvyshchennia efektyvnosti borotby zi zlochynnistiu v Ukraini: materialy nauk. konf., 15 trav. 2008 r.* Kharkiv, 172–174 [in Ukrainian].

26. Shepitko, V.Yu. (2007). Kryminalistychna taktyka (systemno-strukturnyi analiz). Kharkiv: Kharkiv yurydychnyi [in Ukrainian].

27. Shepitko, V.Yu. (2012). Kriminalistika XXI veka: predmet poznaniya, zadachi i tendencii v novykh usloviyah. *Sovremennoe sostoyanie i razvitie kriminalistiki: sb. nauch. tr.* Kharkiv: Apostil, 43–45 [in Ukrainian].

28. Shepitko, V.Yu. (2019). Predmet kryminalistychnoi taktyky: istoriia formuvannia, zmist ta tendentsii. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky: zb. nauk. pr. M.L. Tsymbal, V.Yu. Shepitko, L.M. Holovchenko et al. (Eds.)*. Kharkiv: Pravo, issue 19, 8–20 [in Ukrainian].

29. Shepitko, V.Yu. (2019). Problemy optymizatsii naukovo-tekhnichnoho zabezpechennia slidchoi diialnosti v umovakh zmahalnoho kryminalnoho provadzhennia. *Materialy naukovoi konferentsii za rezultatamy roboty fakhivtsiv NDI vuvchennia problem zlochynnosti im. akad. V.V. Stashysa NAPrN Ukrainy za fundamentalnymy temamy u 2018 (Kharkiv, March 26, 2019)*. Kharkiv: Pravo, 144–147 [in Ukrainian].

30. Yakushin, S.Yu. (2010). Kriminalisticheskaya taktika: voprosy praktiki. Kazan: Kazan. gos. universitet [in Russian].

Шевчук В. М., д-р юрид. наук, проф., проф. кафедры криминалистики, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.

e-mail: Shevchuk_viktor@ukr.net ; ORCID 0000-0001-8058-3071

Современное понимание криминалистической тактики: понятие, признаки, предмет и задачи

Статья посвящена исследованию проблем современного понимания

криминалистической тактики, ее предмета и задач. Проведен анализ научных подходов в исследовании понятия «криминалистическая тактика». Предложено определение криминалистической тактики, выделены ее существенные признаки. Обосновывается, что нередко в специальной и учебно-методической литературе ученые ограничиваются рассмотрением общих положений криминалистической тактики и освещением тактики проведения отдельных следственных (розыскных) действий, т.е. проблемами следственной тактики, что реально не отражает полное содержание и структуру этого раздела. Доказывается, что криминалистическая тактика должна изучать тактику деятельности всех участников уголовного производства, и поэтому следует различать и исследовать такие подотрасли криминалистической тактики как: следственную тактику, судебную тактику, тактику розыскной деятельности, прокурорскую тактику, тактику профессиональной защиты, тактику преступной деятельности и др. Кроме этого, в определении сущности понятия криминалистической тактики следует учитывать, с одной стороны и линию поведения субъектов уголовного производства, осуществляющих досудебное расследование, судебное разбирательство и защиту (следователя, детектива, прокурора, адвоката, судьи (судей) и др.), деятельность которых направлена на сбор, фиксацию, изъятие и исследование доказательственной информации, и с другой стороны - поведение участников уголовного процесса, в отношении которых применяются такие тактико-криминалистические рекомендации и средства криминалистической тактики (подозреваемые, обвиняемые, потерпевшие, свидетели, понятые и т.д.) с учетом возможностей тактического воздействия на таких лиц с целью разрешения криминалистических и других задач уголовного судопроизводства. Обосновывается, что криминалистическую тактику целесообразно рассматривать в трех аспектах: в научном, практическом и учебно-дидактическом. Представляется, что рассмотрение криминалистической тактики в таких трех направлениях является вполне обоснованным и может быть положено в основу понимания сущности исследуемого понятия. Анализируются современные тенденции развития криминалистической тактики, определено современное ее понимание, предмет и задачи с учетом различных видов и направлений деятельности с целью эффективного решения задач уголовного судопроизводства. Сформулированы научные подходы и авторские предложения по решению исследуемых дискуссионных проблем криминалистической тактики.

Ключевые слова: криминалистическая тактика; понятие и признаки криминалистической тактики; средства криминалистической тактики; предмет криминалистической тактики; новые отрасли криминалистической тактики.

Shevchuk V. M., Doctor of Law, Full Professor, Full Professor of Department of Criminalistics, Honored Lawyer of Ukraine, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: Shevchuk_viktor@ukr.net ; ORCID 0000-0001-8058-3071

Modern understanding of criminalistic tactics: concepts, features, subject and tasks

The article is devoted to the study of the problems of modern understanding of criminalistic tactics, its subject and tasks. The scientific approaches to the studied concepts of «criminalistic tactics» was analyzed. The definition of criminalistic tactics is offered, its essential features are singled out. It's substantiated that often in the special and educational literature scientists limit themselves to considering the general provisions of criminalistic tactics and coverage of tactics of separate investigative (search) actions, that is to say problems of investigative tactics, which does not really reflect the full content and structure of this section.

It is proved that criminalistic tactics should study the tactics of all participants in criminal proceedings and therefore should be distinguished and investigated the following sub-branches of criminalistic tactics: investigative tactics, judicial tactics, prosecutorial tactics, professional defense tactics, criminal tactics, etc. In addition, the definite essence of the concept of criminalistic tactics should take into account, on the one hand, the line of conduct of the

subjects of criminal proceedings, which carry out pre-trial investigation, trial and defense (investigator, detective, prosecutor, lawyer, court (judge), etc.), whose activities are aimed at collecting, recording, seizing and examining evidence, and on the other hand – the behavior of participants in criminal proceedings, which are subject to such tactical and criminalistic recommendations and means of criminalistic tactics (suspects, accused, victims, witnesses, official witnesses, etc.) taking into account the possibilities of tactical influence on such persons in order to solve criminalistic and other tasks of criminal proceedings.

It's substantiated that criminalistic tactics should be considered in three aspects: scientific, practical and educational-didactic. It's seen that the consideration of criminalistic tactics in such three areas is quite reasonable and can be used as a basis for understanding the essence of the concept under study. The modern tendencies of development of criminalistic tactics are analyzed, its modern understanding, a subject and tasks taking into account various kinds and directions of activity for the purpose of the effective decision of problems of criminal proceedings are defined. Scientific approaches and author's proposes on the decision of researched debatable problems of criminalistic tactics are formulated.

Keywords: criminalistic tactics; concepts and features of criminalistic tactics; means of criminalistic tactics; subject of criminalistic tactics; new branches of criminalistic tactics.

Надійшла до редколегії 03.06.2020 р.

